

РОЗДІЛ IV

Світове господарство й міжнародні економічні відносини

УДК 339

А. М. Ломага – начальник Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації;

Д. М. Гуменюк – магістр Волинського національного університету імені Лесі Українки

Особливості формування транскордонних кластерів: досвід України

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин ВНУ ім. Лесі Українки

У статті висвітлено основні моделі формування транскордонних кластерів. Виділено та охарактеризовано етапи створення кластерів на прикордонних територіях. Досліджено перші кроки України в напрямі розвитку транскордонних ініціатив в умовах потреби піднесення рівня її соціально-економічного розвитку в період економічної глобалізації.

Ключові слова: кластер, транскордонне співробітництво, транскордонний кластер, кластерна ініціатива, співробітництво, інновації.

Ломага А. М., Гуменюк Д. М. Особенности формирования трансграничных кластеров: опыт Украины. В статье освещены основные модели формирования трансграничных кластеров. Выделены и охарактеризованы этапы создания кластеров на приграничных территориях. Исследованы первые шаги Украины в направлении развития трансграничных инициатив в условиях необходимости повышения уровня ее социально-экономического развития в период экономической глобализации.

Ключевые слова: кластер, трансграничное сотрудничество, трансграничный кластер, кластерная инициатива, сотрудничество, инновации.

Lomaga A. M., Gumeniuk D. M. Features of Trans-border Clusters Formation: the Experience of Ukraine. The basic models of trans-border clusters formation are considered in this article. The stages of clusters creation in the border areas are described. The first steps of Ukraine towards the development of trans-border initiatives in the conditions of increasing the level of socio-economic development requirement in the period of economic globalization are investigated.

Key words: cluster, trans-border cooperation, trans-border cluster, cluster initiative, cooperation, innovation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Один із найбільш важливих напрямів у реалізації державної регіональної політики – розробка та впровадження інноваційних інструментів щодо зміцнення конкурентоспроможності регіонів, одними з яких є транскордонне співробітництво на основі кластерів. Для України стратегічний курс на європейську інтеграцію та поглиблення партнерства з ЄС обумовлюють необхідність інтенсифікації транскордонного співробітництва західних прикордонних областей України. Така взаємодія, що спрямована на підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу прикордонних територій, на об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем по обидва боки кордону дає можливість застосувати кластерний підхід до транскордонного регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій із цієї проблеми. У вітчизняній науковій літературі висвітлення проблеми формування та функціонування транскордонних кластерів знайшло своє відображення в працях І. Бураковського, М. Войнаренка, Н. Внукової, В. Гейця, Р. Горблюка, В. Демченка, О. Длугопольського, К. Дудкіної, Р. Кризької, С. Кримського, Д. Лук'яненка, Н. Мікули, С. Мочерного, В. Новицького, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, А. Поручника, В. Савченка, С. Соколенка, М. Тимчука, В. Федоренка, А. Філіпенка, О. Шниркова та інших. Цією проблематикою займалися й зарубіжні автори: М. Бест, Б. Далле, П. Дерінгер, М. Енрайт, П. Жозет,

Дж. Клегг, Е. Лимер, А. Маршалл, М. Портер, В. Прайс, М. Превезер, С. Розенфельд, А. Ругман, П. Самуельсон, Дж. Сорос, Е. Фезер, Й. Шумпетер та інші.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування процесів формування транскордонних кластерів, а також вивчення досвіду України.

Для досягнення визначеної мети сформульовано такі **завдання**:

- дати визначення транскордонного кластера;
- охарактеризувати моделі формування транскордонних кластерів;
- розкрити етапи створення транскордонних кластерів;
- дослідити процеси формування транскордонних кластерів на території України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У найбільш загальному значенні транскордонні кластери – це групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені в транскордонному регіоні (розміщені по обидва боки кордону сусідніх держав); співпрацюють і конкурують; спеціалізуються в різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками й взаємодоповнюють одна одну, що в підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережених ефектів, дифузії знань і навиків. Особливістю транскордонних об'єднань є те, що їхні учасники розміщені в різних податкових, митних, законодавчих середовищах сусідніх країн, однак можуть мати спільні підприємства й організації, користуватися спільною інфраструктурою та функціонують, насамперед, на транскордонних ринках [5, 228; 8]. Бар'єрами в цьому випадку будуть кордони, що деякою мірою обмежують рух товарів, послуг, капіталу, робочої сили. Реалізація кластерного підходу в межах прикордонного співробітництва створює більший потенціал економічного росту прикордонних областей задля розширення міжнародних економічних відносин.

Виділяють дві основні моделі формування транскордонних кластерів [3]: монополярна/асиметрична та біполярна/поліполярна.

Монополярний/асиметричний транскордонний кластер може сформуватись у випадку, коли суміжні регіони сусідніх країн суттєво відрізняються за рівнями економічного розвитку чи впровадження кластерних підходів, або інституційними системами. Оскільки прикордонні території України та європейських держав відрізняються за рівнем економічного розвитку, то такі кластери називатимуться асиметричними. Наприклад, на території Польщі й Угорщини активно впроваджуються кластерні ініціативи, формуються логістичні, туристично-рекреаційні кластери. А в українському прикордонні лише піднімаються питання щодо формування кластерів чи виявлення можливостей для їх створення. Тобто ініціатива бере початок з однієї сторони. Але внаслідок обміну досвідом, передачі знань і технологій, створення нових підприємств по іншій бік кордону поступово також може сформуватися повноцінна кластерна мережа. Ще одна різновидність такого кластера може бути у випадку розміщення філії ТНК на території регіону, навколо якої поступово сформується мережа постачальників і суміжних підприємств [3; 4, 135].

Біполярна модель транскордонного кластера означає існування регіональних мереж як засновницьких елементів. У межах цього встановленого статусу будується транскордонна мережа. Етапами розбудови кластерної біполярної системи є залучення координаторів регіональних мереж; інтеграція підприємств–учасників регіональних кластерів у транскордонну мережу, їх просування в сусідній регіон та країну; створення інфраструктури цієї мережі, погодження загальних правил, стандартів і процедур для управління мережевою взаємодією на транскордонному рівні. Узагальнений алгоритм формування біполярного чи поліполярного транскордонного кластера на базі сформованих регіональних кластерів передбачає, насамперед, рівноправність партнерів, тобто забезпечення на місцях таких умов: формування ідентичності регіональних кластерів, достатній рівень розвитку кластера на регіональному рівні; кваліфікований менеджмент кластера, який має міцні позиції в регіоні, зв'язки з ключовими регіональними акторами (владою, бізнесом, наукою та громадськістю); критична маса регіональних фірм-учасників кластера, зацікавлених у транскордонному партнерстві [4; 1].

Основні етапи створення та еволюції транскордонних кластерів можна подати через [7; 1, 180]:

1. Народження кластера. Цей процес може часто обумовлюватись історичними обставинами, такими як наявність сировини, спеціальних знань у науково-дослідних організаціях, або традиційного «ноу-хау», спеціальних, або сучасних вимог певної групи (географічно концентрованих) клієнтів або фірм, місцезнаходженням фірм чи підприємств, що представляють важливі інновації в технологіях, які стимулюють зростання багатьох інших. На першому етапі кластерного розвитку часто створюються нові фірми, що веде до географічної концентрації

компаній, які перебувають на майже тій самій виробничій стадії. За умови ідентичних вихідних умов такі агломерації формуються по обидва боки кордону.

2. Агломерація фірм. Першим зовнішнім економічним фактором є створення групи спеціалізованих постачальників та фірм з обслуговування, які часто утворюються після вертикальної дезінтеграції компаній, і створення спеціалізованого ринку праці, охоплюючи ресурси й фактори виробництва транскордонного регіону.

3. Формування нових організацій, що надають послуги кільком фірмам у зростаючому кластері, наприклад науково-дослідні інститути, спеціалізовані навчальні заклади та бізнес-асоціації в транскордонному регіоні.

4. Зростання привабливості кластера. Це може привести до того, що більше фірм та висококваліфікованих працівників приєднуються до кластера, збільшуючи його ефективність.

5. Створення неринкових некомерційних активів у вигляді відносин, які сприяють безкоштовному обміну інформацією та знаннями через, наприклад неформальне співробітництво, й допомагають координувати господарську діяльність. Таким чином, зрілі регіональні кластери можуть мати поєднання спеціальних, диференційованих та локалізованих відносин між особами й організаціями, які координуються щоденною співпрацею або правилами, що найчастіше діють тільки за умови сусідства.

Для України кластери – ідеальний спосіб структурної трансформації економіки та піднесення рівня її соціально-економічного розвитку в умовах економічної глобалізації.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.08 №1214-р Міністерство регіонального розвитку та будівництва України спільно з Національною академією наук України розробили проект Національної стратегії формування й розвитку транскордонних кластерів, у якому відображено загальне бачення держави щодо створення та підтримки розвитку транскордонних кластерів, і визначено транскордонний регіон як територію, яка охоплює суміжні прикордонні регіони сусідніх двох або більше країн та на якій реалізується транскордонне співробітництво [6].

Процеси формування транскордонних кластерів на території України розпочались із західного регіону. Так, у Закарпатській області метою є створення транскордонного логістичного кластера (затверджена Програма створення транскордонних транспортно-логістичних центрів як структурних ланок інноваційних кластерів на території Закарпатської області на 2009–2011 рр. розпорядженням голови державної адміністрації від 22.04.09 №175); в українсько-польському транскордонному регіоні формуються транскордонний туристично-рекреаційний кластер (відповідні проекти подаються на дофінансування за Програмою добросусідства «Польща–Білорусь–Україна» на 2007–2013 рр.), окрім того, почав функціонувати Люблінський екоенергетичний кластер як транскордонний шляхом залучення учасника з української сторони, а саме Центру впровадження альтернативних та відновлювальних джерел енергії. До названого кластера входить також холдингова структура, яка має підрозділ на українській стороні – СП «Тзов КомЕкоЛьвів». Можна очікувати подальший розвиток цього транскордонного кластера у сфері екоенергетики у зв'язку з актуальністю проблеми енергозбереження та використання відновних ресурсів і вторинної переробки відходів з огляду на пріоритети фінансової підтримки ЄС [3].

Завдяки фінансовій підтримці Європейського Союзу та спеціальній програмі підтримки Східної Польщі в Підкарпатському воєводстві формується транскордонний кластер здоров'я й туризму «Оздоровниці – перлини Східної Польщі», до складу якого увійде з українського боку Трускавець, а також курортні зони Словаччини й Литви [1, 184].

У Львівській області опрацьовується питання створення транскордонного туристичного кластера відповідно до «Спільної стратегії розвитку українсько-польського транскордонного регіону (Волинська, Львівська, Закарпатська області та Люблінське й Підкарпатське воєводства) на період до 2015 року», яка визначає туристично-рекреаційну діяльність як один з основних пріоритетів його розвитку. У Чернівецькій області розглядається можливість утворення туристичного транскордонного кластера на основі мережі регіонів–переможців всеукраїнського конкурсу «Сім чудес України» [9, 64].

На сході країни, у Луганській області, вивчають можливості реалізації транскордонних кластерних ініціатив у транспортному машинобудуванні, сільськогосподарському виробництві, медицині. У 2007 р. започатковано будівельний кластер за участю Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури, Белгородського державного технологічного університету ім. Шухова, Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва й

ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва». У 2008 р. на базі Харківського національного економічного університету (кафедра туризму), ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва», Белгородського державного університету (кафедра туризму), Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва розпочато діяльність у напрямі створення транскордонного туристичного кластера, діяльність якого поширюватиметься на окремі прикордонні райони – Золочівський район із боку України та Грайворонський район із боку Російської Федерації. У цьому ж році підготовлено для підписання Угоди про створення фармацевтичного кластера з метою організації сучасного спільного виробництва лікарських засобів на прикордонних територіях Харківської й Белгородської областей. У Донецькій та Луганській областях України й Белгородській області Росії в стадії розвитку – транскордонний нанокластер, який може в процесі розвитку поширитися на інші сусідні регіони [3].

Протягом 2004–2009 рр. Севастопольською міською державною адміністрацією спільно з Торгово-промисловою палатою та іншими партнерськими організаціями реалізовано низку заходів щодо виявлення й підтримки кластерних ініціатив. Зокрема, створено координаційну раду з питань розвитку кластерних структур, проведено відповідні дослідження тощо. Сьогодні завершується процес формування мегакластера «Севастополь», діяльність якого матиме вагомий вплив на розвиток транскордонного співробітництва в Чорноморському регіоні [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом транскордонні кластери є важливим інструментом забезпечення конкурентоспроможності як окремих регіонів, так і держави в цілому. Їх формування може здійснюватися на основі двох моделей: монополярної й біполярної. Об'єднання в кластери на основі прикордонних територій сусідніх держав дає змогу розширити сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, створюючи тим самим підґрунтя для розвитку транскордонного співробітництва. Залучення до інтеграційних процесів таким чином могло б посприяти вирівнюванню економічного стану, соціального й культурного обміну між державами. В умовах низького рівня розвитку ринкової інфраструктури для формування транскордонних кластерів в Україні важливим є створення спеціалізованих інститутів, здатних ефективно та професійно координувати процеси їх розвитку.

Список використаної літератури

1. Демченко В. В. Особливості формування транскордонних кластерів / В. В. Демченко // Регіон. економіка. – 2010. – №3. – С. 179–186.
2. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2008/06/posyleniya-konkurentozdatnosti-ekonomiki-ukrajini-na-osnovi-klasteriv/>.
3. Мікула Н. А. Стан та перспективи розвитку транскордонних кластерів в Україні / Н. А. Мікула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2010_2/PDF/Mikula.pdf.
4. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. пр. Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних дослідж. ; редкол. : відп. ред. Є. І. Бойко. – Л., 2008. – С. 129–141.
5. Мікула Н. А. Транскордонні кластери / Н. А. Мікула, О. І. Пастернак // Регіон. економіка. – 2009. – №2. – С. 228–229.
6. Мінрегіонбуд розробив Концепцію Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=241311794&cat_id=35884.
7. Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid / 121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group [Електронний ресурс] / Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – Київ, 2006. – 38 с. – Режим доступу : <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>.
8. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи посилення конкурентоздатності економіки України на основі кластерів [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко // Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2008/06/posyleniya-konkurentozdatnosti-ekonomiki-ukrajini-na-osnovi-klasteriv/>.
9. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів / за ред. В. С. Куйбіди, А. Ф. Ткачука, В. В. Толкованова. – К. : Крамар, 2009. – 242 с.

Статтю подано до редколегії
26.10.2011 р.